

IVADAS

Mokslo institucionalizavimo tyrimai tapo svarbia mokslo istorijos pažinimo dalimi, padedančia atskleisti ne tik įvairių mokslo sričių laimėjimus, bet ir mokslininkų sąveiką, jų įtaką intelektualiai aplinkai, kultūrinio švietėjiško mokslininkų bendruomenių poveikio visuomenei ypatumus, taip pat tarptautinės mokslinės sąveikos aspektus. Lietuvos visuomeninių mokslo institucijų raida 1918–1940 m. taip pat yra viena iš to meto modernėjančio mokslo istorijos pažinimo sričių. Nepriklausomoje Lietuvoje šiuo laikotarpiu veikė beveik dvidešimt mokslo draugijų ar joms artimų visuomeninių institucijų. Visuomeninių mokslo organizacijų gausėjimas liudijo mokslo bendruomenių interesų kaitą, jų skatinamą tyrėjų telkimą tiek moksliniam, tiek švietėjiškam darbui. Steigiant mokslo organizacijas ir organizuojant jų veiklą aktyviai dalyvavo humanitarai – kalbininkai, istorikai, knygotyriminkai, kraštotyriminkai ir kt. Jų iniciatyva buvo tęsiami lituanistiniai tyrimai ir Lenkijos valdomame Vilniaus krašte.

Duomenys apie visas per tarpukarį veikusias Lietuvos mokslo draugijas, mokslininkų įsteigtus fondus ir kitas organizacijas nėra susisteminti ir apibendrinti, tačiau atskiri aspektai apie tai skelbti mokslinėje ir popularioje spaudoje.

Tarpukario ir vėlesnėje istorinėje literatūroje apie mokslo draugijų veiklą pirmiausia pažymėtinos tos publikacijos, kurios skirtos XX a. lituanistinių tyrimų institucionalizavimo pirmtakei – Lietuvių mokslo draugijai (toliau LMD). Jos raidą apibendrinančios publikacijos pirmiausia susietos su Jono Basanavičiaus veiklos aptarimu. 1921 m. jo septyniasdešimtmečiui skirtame leidinyje Vaclovas Biržiška paskelbė straipsnį „Dr. Jonas Basanavičius ir Lietuvių mokslo draugija“¹, kuriame ne tik akcentavo J. Basanavičiaus indėlį organizuojant LMD mokslinį darbą, bet ir apibūdino jo svarbą formuojant XX a. Lietuvos mokslo idėjinį ir organizacinį pagrindą. Apie šios draugijos istoriją jau tarpukariu rašė Danielius Alseika², Antanas Valaitis³. Šie tiesiogiai su draugijos veikla susiję autoriai jos periodiniame leidinyje

¹ Dr. Jonas Basanavičius ir Lietuvių mokslo draugija // *Sekmoji diena*, 1921 lapkričio 27 d., nr. 39, p. 5–6.

² Alseika D. Daktaras Basanavičius kaipo Lietuvių mokslo draugijos ikūrėjas, vedėjas ir mokslininkas // *Lietuvių tauta*, kn. IV, sąs. 2. Vilnius, 1928, p. 163–184.

³ Valaitis A. Iš Lietuvių mokslo draugijos istorijos // *Lietuvių tauta*, kn. IV, sąs. 3. Vilnius, 1932, p. 337–399.

„Lietuvių tauta“ paskelbė svarbiausiais žinias apie LMD įkūrimą ir veiklą, pateikė mokslo istorijos tyrėjams svarbių kiekybinių duomenų apie draugijos leidybą, narius, vadovybę, visuotinius susirinkimus, pranešimus iki 1932 m. Autoriai tiesiogiai rėmėsi asmeniniais ir draugijos rankraščiais, tačiau neišvengė subjektyvių vertinimų apie draugijos istoriją po Pirmojo pasaulinio karo.

Sovietmečiu LMD raidą tyrė istorikas Juozas Jurginis, kuris šiuo klausimu paskelbė studijai prilygstantį didelės apimties straipsnį⁴. Autorius rėmėsi rankraščiniais draugijos šaltiniais, spaudoje skelbta medžiaga. Jis ne tik išanalizavo esminius faktus apie draugijos raidą, bet ir vertino jos veiklą bei reikšmę lietuvių mokslo ir visos kultūros istorijai.

Kai kurie LMD istorijos šaltiniais paremti duomenys pateikti ir Vilniaus krašto lietuvių problemas tiriančio istoriko Broniaus Makauskos darbuose, kuriuose akcentuojamos sunkios draugijos darbo sąlygos Vilniuje⁵. Konkretūs LMD veiklos aspektai nagrinėjami Vacio Miliaus knygoje⁶, Jolitos Klimavičiūtės ir kitų autorių straipsniuose⁷ bei Jonui Basanavičiui skirtame proginiame mokslinių straipsnių rinkinyje⁸.

Mokslo darbuose apie LMD panaudoti svarbūs šaltiniai ir to meto spauda, tačiau daugiausia dėmesio skirta šios organizacijos veiklai iki Pirmojo pasaulinio karo. Pažymėtina, kad LMD 1918–1938 m. veikla istoriografijoje dažnai vertinama kaip labai ribota ar tik „merdėjanti“ dėl sunkios lietuvių padėties Vilniaus krašte. Tačiau kyla klausimas, ar iš tiesų LMD nutraukė visas mokslinės organizacijos funkcijas? Šios knygos autoriaus nuomone, nėra tikslu teigti, kad LMD visiškai prarado mokslinės draugijos statusą ir virto vien lietuvių kultūros populiarinimo Vilniaus kašte institucija.

⁴ Jurginis J. Lietuvių mokslo draugija // *Mokslo, kultūros ir švietimo draugijos*, Vilnius, 1975, p. 37–118.

⁵ Makowski B. Z dziejów Litewskiego Towarzystwa Naukowego w Wilnie 1920–1939 // *Acta Baltico-Slavica*, Wrocław etc., 1973, t. 12, p. 189–201; Makauskas B. *Vilnijos lietuviai 1920–1939 metais*, Vilnius, 1991.

⁶ Milius V. *Mokslo draugijos ir lietuvių etnografija*, Vilnius, 1993, p. 117–126.

⁷ Klimavičiūtė J. Botanika Lietuvių mokslo draugijos veikloje // *Mokslotyra*, 2000, nr. 2, p. 65–69; Viščinis K. Etnografinė medžiaga Lietuvių mokslo draugijos tautosakos rankraščiuose // *Lietuvos istorijos metraštis*, Vilnius, 1981, p. 142–148.

⁸ *Dr. Jonas Basanavičius*, Vilnius, 2005.

Mokslo ir kultūros istorijos tyrėjai pripažįsta, kad dar nepanaudoti visi šaltiniai, leidžiantys apibendrinti visas šios mokslinės organizacijos veiklos sritis. Iš esmės beveik visiškai netirti tiesioginiai šaltiniai apie aptariamo laikotarpio Lietuvių mokslo draugijos ryšius, kurie galėtų padėti atskleisti šios organizacijos statusą kitų Lietuvos ir užsienio mokslo organizacijų bei tyrėjų atžvilgiu.

Istorikai tyrė ir kitos, jau nuo 1907 m. Vilniuje veikusios visuomeninės mokslo institucijos – Vilniaus mokslo bičiulių draugijos – veiklą, kuri per tarpukarį plėtota lenkų mokslininkų iniciatyva.

Paminėtina, kad svarbiausi duomenys apie šią draugiją glaustai nurodyti Michała Brensztejno šiai organizacijai skirtose lenkų kalba to meto publikacijose, kuriose aptarta draugijos struktūra, skyrių specializacija, organizatoriai, lėšos, pateikta trumpa informacija apie draugijos bibliotekos, muziejaus fondus⁹. Čia pateiktos žinios laikytinos tik mokslinės informacijos darbais, o ne duomenų analize pagrįstais tekstais su tam tikrais apibendrinimais ar vertinimais.

Vilniaus mokslo bičiulių draugijos istorija išsamiau analizuota šiuolaikinėje Lenkijos mokslinėje spaudoje. Pirmiausia išskirtinas Leonidas Źytkowiczius, kuris pateikia tyrimais paremtos faktinės medžiagos apie draugijos steigimą, jos veiklą iki 1940 m., statistinių duomenų apie mokslinio pobūdžio posėdžius, bibliotekas, muziejaus fondus, leidybą ir tam tikrus organizacijos veiklos reikšmės vertinimus¹⁰.

Duomenų apie minėtą draugiją yra Waldemaro Rolbieckio knygoje „Mokslo draugijos Lenkijoje“¹¹ bei kituose bendresnio pobūdžio lenkų leidiniuose. Daugelis Lenkijoje išleistų darbų paremti skelbtais draugijos šaltiniais, to meto spauda.

Lietuvos mokslininkų apie šią draugiją rašyta nedaug. Tai iš esmės trumpi apibūdinimai Vilniaus miesto kultūriniam gyvenimui skirtuose leidiniuose. Mokslo istorijos pažinimo prasme išskirtini Irenos Petrauskienės darbai, kurie ne tik išplė-

⁹ Brensztejn M. *Biblioteka Towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie*, Vilnius, 1932; Brensztejn M. *Towarzystwo przyjaciół nauk w Wilnie*, Vilnius, 1937.

¹⁰ Źytkowicz L. *Towarzystwo przyjaciół nauk w Wilnie 1907–1940 // Z dziejów nauki polskiej*, Warszawa etc., 1975, p. 49–75.

¹¹ Rolbiecki W. *Towarzystwa naukowe w Polsce*, Warszawa, 1972.

tė, bet ir pagilino šios mokslo organizacijos istoriografiją¹². Autorė nesitenkino vien kituose veikaluose kartojamais išoriniais rodikliais (narių, leidinių skaičius ir kt.) ar organizacinės veiklos nušvietimu: remdamasi archyviniais šaltiniais ji analizuoja mokslinės veiklos turinį, užsibrėžtų uždavinių vykdymo problemas, nors ir apsiriboja vien reikšmingesniais lituanistinės krypties darbais.

Lietuvių ir užsienio istoriografijoje labai mažai rašyta apie Vilniaus tautinių bendrijų mokslo organizacijas ir institucijas, mokslininkų humanitarų indėlį į jų veiklą, nors tarpukario spaudoje skelbti duomenys rodo jų darbų ir mokslinių ryšių tarptautinę svarbą.

Tarpukario Nepriklausomos Lietuvos mokslo institucionalizavimas ir iš dalies mokslo draugijų bei jų įstaigų organizacinė struktūra taip pat atsispindėjo jau to meto publikacijose. Šia prasme pažymėtina 1934 m. Lenkijoje paskelbta M. Brensztejno apžvalga, kurioje labai glaustai pateikti autoriaus surinkti statistiniai ir kai kurie istoriniai duomenys apie Lietuvos Respublikos mokslo įstaigas bei organizacijas¹³. Autorius nurodo keliolika mokslo ar su mokslu susijusių visuomeninių institucijų: Lietuvių katalikų mokslo akademiją, Humanitarinių mokslų ir literatūros draugiją, Kalbininkų draugiją, Lietuvių rašybos reformos komisiją, Jono Jablonskio fondą, Lietuvos istorijos draugiją, Lietuvių draugiją SSRS tautų kultūrai pažinti, Lietuvos teisininkų draugiją, Ekonominių studijų draugiją, Kauno medicinos draugiją, Lietuvos gamtininkų ir matematikų draugiją, Lietuvių technikų draugiją. Kitos šalia šių organizacijų nurodytos draugijos (Lietuvių rašytojų draugija ir kt.) priskirtinos kultūros sferai, tačiau atskirai dar minimos Karo mokslų draugija, taip pat Lietuvos bibliotekininkų draugija, XXVII knygos mėgėjų draugija, jos buvo susijusios su atitinkamų tyrimų organizavimu, mokslo laimėjimų propagavimu. Šioje publikacijoje pateikiama duomenų ne apie visas mokslo draugijas. Autorius tai aiškina šaltinių ir informacijos apie Lietuvos mokslo institucijas stoka.

¹² Petrauskienė L. Vilniaus mokslo bičiulių draugija // *Mokslo draugijos Lietuvoje*, Vilnius, 1979, p. 76–142; Petrauskienė I. Vilniaus mokslo bičiulių draugija // *Mokslas ir gyvenimas*, Vilnius, 1978, nr. 12, p. 33–35.

¹³ Brensztejn M. *Nauka w Republice Litewskiej*, Warszawa, 1934.

Istoriografijos žinios apie kai kurių Nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940 m. įsteigtų humanitarinio profilio mokslo draugijų ar tokių padalinių kitose visuomeninėse institucijose lituanistinę veiklą pateikiamos Evaldo Bakonio¹⁴, Aldono Pupkio¹⁵, Aldonos Vasiliauskienės¹⁶, Romo Juzefovičiaus¹⁷ apžvalginiuose straipsniuose ir pranešimuose, taip pat kituose bendresnio pobūdžio veikaluose. Remdamiesi pirminių šaltinių tyrimais autoriai pateikė informaciją apie kai kurių kalbininkų, istorikų, filosofų steigtų mokslo organizacijų ir jų padalinių formavimo tikslus, mokslinės ir švietėjiškos veiklos formas, iš dalies įvertino atliktus darbus, jų prasmę šių dienų kultūros plėtojimo kontekste, pabrėžė kai kurių lietuvių išėivijoje ar Lietuvoje po 1990 m. atkuriamų organizacijų veikimo tęstinumo svarbą.

Knygotyros profilio draugijų genėzė tirta Vlado Žuko monografijoje¹⁸, kurioje analizuojamos ketvirtojo dešimtmečio pradžioje Lietuvoje įkurtos dvi tokios organizacijos – Lietuvos bibliotekininkų ir XXVII knygos mėgėjų draugijos. Monografijoje išsamiai atskleista šių draugijų narių organizacinė, teorinė, metodinė veikla, leidiniai, vertinamas draugijų indėlis į bibliotekininkystės, knygotyros raidą Lietuvoje. Ypač svarbūs duomenys apie XXVII knygos mėgėjų draugijos veiklą, nes šios organizacijos kūrimas bei raiška mažai tirta.

Lietuvos visuomeninių mokslo organizacijų istorijai skirti tiek bendresnio proginio, tiek ir labiau specializuoto tiriamojo pobūdžio darbai nėra vienodai išsamūs pagal faktografijos pateikimą, jos interpretacijas, tačiau liudija mokslininkų humanitarų bendruomenių telkimosi bei raiškos ypatybių įvairovę, padeda suvokti tolesnių jų tyrimų ir sisteminimo svarbą.

¹⁴ Bakonis E. Lietuvos istorijos draugija 1929–1940 m. // *Mūsų praeitis*, 1990, nr. 1, p. 4–19.

¹⁵ Pupkis A. Lietuvių kalbos draugija // *Gimtoji kalba*, 1995, nr. 2, p. 1–6 ir kt.

¹⁶ Vasiliauskienė A. Istorikai Lietuvių katalikų mokslo akademijoje // *LKMA metraštis*, 1994, t. 8, p. 45–47; Vasiliauskienė A. LKMA genėzės aspektai // *LKMA metraštis*, 2003, t. 22, p. 81–126; Василюксене А. Литовска католицка наукова академия: видавничка діяльність (1922–1940) // *Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство*. Вип. 1, 2006, p. 120–132.

¹⁷ Juzefovičius R. Lietuvos lituanistinės mokslo draugijos: organizacinio modelio bruožai XX a. trečiame – ketvirtame dešimtmečiuose // *Lietuvos istorijos metraštis*, 2005. D. 2 /už 2003 metus/; Ibid – Istorinė švietėjiška Karo mokslų draugijos veikla 1923–1933 m. // *Karo archyvas*, 2002, t. 17, p. 181–194; Ibid – Mokslo tyrinės Vinco Čepinskio koncepcijos ir Laisvosios filosofinės draugijos steigimas // *Humanistica*, 2002, nr. 1. (www.filosofija.ktu.lt/humanistica).

¹⁸ Žukas V. *Lietuvių knygotyros bruožai*, Vilnius, 1989.

Antai Juozas Brazaitis, apžvelgdamas Lietuvių katalikų mokslo akademijos formavimosi, to meto mokslo ir visuomenės sąveikos aplinkybes, iš dalies išskiria bendresnę kultūrinės krypties pasirinkimo problemą – slavišką ar vakarietišką. Dauguma lietuvių šviesuomenės XX a. pradžioje mokėsi rusiškose mokyklose, todėl jai buvo artima rusų kultūra. Gerokai mažiau jų mokėsi Vakaruose ir gyveno veikiami vakarietiškos kultūros. Dviejų kultūrų įtaka sukėlė dvilypumą, įtampą, kultūrinę kovą, kuri tarpukariu nesibaigė¹⁹. Kitų autorių nuomone, tai atsispindėjo daugelio mokslo institucijų genezėje, jų mokslinės aplinkos formavimosi procese.

Stasys Yla pažymi, kad Lietuvių katalikų mokslo akademija buvo kuriama siekiant telkti mokslininkus moksliniam darbui ir tęsti senas katalikiškas tradicijas. Tačiau numatant tokią orientaciją ir formuojant minėtą organizaciją, iškilo universalumo ir tautiškumo sąveikos problema, t. y. reiškėsi tendencijos, ar daugiausia dėmesio skirti tik lituanistiniams tyrinėjimams, ar remtis ir tarptautiniu mokslu, dalyvauti jo apyvartoje²⁰.

S. Yla, kaip ir kai kurie kiti autoriai, pažymi materialines mokslo plėtros problemas, akcentuoja silpną valdžios globą bei privačios pagalbos mokslui reikšmę.

J. Brazaitis daugiau pabrėžia mokslo institucionalizavimo svarbą, teigia, kad nors mokslo kūrėjai yra asmenys, o ne kolektyvai, tačiau pastarieji gali sudaryti kūrėjui palankias sąlygas, t. y. „sudaryti materialines sąlygas, nukreipti, vertinti, koreguoti, be to, kolektyvas gali duoti kūrėjo produktui visuomeninę rinką“²¹. Taip autorius grindžia Lietuvių katalikų mokslo akademijos steigimo svarbą, tačiau pripažįsta, kad ši institucija nepajėgė atlikti visų minėtų funkcijų.

A. Vasiliauskienė specialiai minėtos organizacijos raidai skirtame leidinyje neanalizuoja vidinių ir išorinių LKMA formavimosi problemų. Remdamasi šaltiniais ji akcentuoja siekius „sudaryti palankesnes sąlygas moksliniam darbui, rengti naują mokslininkų pamainą, kelti tautos mokslinį lygį, krikščioniškąją kultūrą“²².

¹⁹ Brazaitis J. Akademija Tautos kryžkelėse // *LKMA suvažiavimo darbai*, Roma, 1982, t. 9, p. 4.

²⁰ Yla S. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Bendras žvilgsnis į praeitą kelią // *LKMA suvažiavimo darbai*, Roma, 1964, t. V, p. 14.

²¹ Brazaitis J. Akademija Tautos kryžkelėse // *LKMA suvažiavimo darbai*, Roma, 1982, t. 9, p. 5.

²² Vasiliauskienė A. *Lietuvių katalikų mokslo akademija*, Vilnius, 1992, p. 14.

Akademijos steigimo prielaidos, veikimo sąlygos plačiau aptartos jau anksčiau minėtuose naujesniuose šios istorikės straipsniuose. Daugiausia dėmesio autorė skiria LKMA uždavinių įgyvendinimui: suvažiavimų ir kitų renginių organizavimui, leidybai, jų reikšmės to meto Lietuvos visuomenei atskleidimui.

Pažymėtina, kad užsienio šalių mokslo organizavimo patirties vaidmuo ir tarptautinio mokslo institucionalizavimo įtaka Lietuvos mokslo draugijų formavimui ir visai mokslo plėtrai lietuvių istoriografijoje dar nėra pakankamai atskleista, apsiribota tik kai kurių valstybinių ir visuomeninių institucijų tarptautinių mokslinių ryšių faktografinės medžiagos pateikimu. Šis aspektas daugiau tirtas šių dienų Lietuvos mokslo istorikų darbuose, nagrinėjančiuose aptariamo laikotarpio konkrečių mokslininkų veiklą ir mokslinį palikimą. Paminėtina ir tai, kad sovietmečio istoriografijoje dėl žinomų priežasčių vengta rašyti apie Vakarų šalių mokslo ir jų institucijų įtaką Lietuvai, reikalauta garsinti tik Sovietų Sąjungos mokslą bei organizacinės sistemos pranašumus, todėl tarptautinė mokslo sąveika tuo metu daugiau liesta tik lietuvių išeivijos ar užsienio lituanistikos mokslinio palikimo tyrėjų publikacijose.

Konkretus mokslininkų indėlis mokslo draugijų raiškoje iš dalies aptartas minėtose bendresnio pobūdžio mokslo raidos studijose arba labiau specializuotuose konkrečių draugijų steigimą ir veiklą analizuojančiuose darbuose. Šiuo aspektu pažymėtini biografinio pobūdžio monografiniai ar memuariniai leidiniai, tačiau tik kai kuriuose jų pateikta išsamesnė informacija apie mokslininkų humanitarų dalyvavimą kuriant visuomenines mokslo institucijas, analizuojami šios veiklos siekiai ir rezultatai, jų svarba to meto visuomenei.

Filosofui Juozui Eretui skirtame lietuvių išeivijos kolektyviniame leidinyje pateikta jo kolegų svarbių mokslo istorijai pasisakymų ir minčių apie šio mokslininko idėjines nuostatas, mokslinę veiklą, jo indėlį į lietuvių katalikų mokslo akademiją²³. Autoriai pažymi, kad J. Eretas ne tik dalyvavo šios visuomeninės

²³ *Didysis jo nuotykis: Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Brooklyn, N. Y., 1971.

institucijos veikloje, bet ir formavo jos veiklos kryptingumą. Naujas ir svarbiausias žingsnis to meto visuomeninėje raiškoje, pasak autorių, buvo Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimai bei kiti mokslo renginiai, o organizuojant pirmuosius tris suvažiavimus (1933, 1936, 1939 m.) ir leidžiant jų medžiagą didžiausią darbą atliko J. Eretas²⁴. Kaip pabrėžiama minėtame leidinyje, jau pirmasis Akademijos suvažiavimas buvęs svarbus katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų sutelkimo, kolektyvinio darbo pradžios faktas. Tai knygoje vertinama kaip mokslo bendruomenių naujo intelektualinio sąjūdžio pradžia. Vertinant J. Ereto rengtų suvažiavimų problematiką ir kryptingumą, teigiama, kad „tai buvo atsivėrimai iš Vakarų ateinančioms idėjoms, jų kritiška diagnozė, paruošimas idėjinio lobyno, kuris būtų tinkamas lietuvių tautai“²⁵. Šis ir kiti teiginiai skatina plačiau analizuoti konfesinės ir pasaulietinės inteligentijos pasaulėžiūrinės telkimosi mokslo organizacijose prielaidas, organizacijų formavimo tikslus.

A. Vasiliauskienės knygoje apie mokslininko, pedagogo, žurnalisto, visuomenininko Prano Dovydaičio gyvenimą ir veiklą²⁶ išstisus skyrius skirtas nušviesti jo ryšiams su Lietuvių katalikų mokslo akademija. Knygos autorė aptaria P. Dovydaičio dalyvavimą Akademijos organizacinėje veikloje, leidyboje, pateikiama išsami informacija apie jo indėlį į mokslo ir kultūros plėtrą, vertinimus to meto intelektualų aplinkoje.

Dailėtyrininkui, muzikologui Pauliui Galaunei skirtoje Zitos Žemaitytės knygoje išskiriamas ir detalizuojamas jo dalyvavimas steigiant XXVII knygos mėgėjų draugiją, formuluojant šios organizacijos tikslus²⁷. Autorė atskleidė P. Galaunės, taip pat ir kitų šios draugijos narių nuopelnus nustatant pastovius knygų leidimo formatus, leidžiant meniškai apipavidalintus leidinius ir pan. Aptarti P. Galaunės nuopelnai organizuojant knygų parodas, draugijos leidinių įvertinimas tarptautinėse parodose.

²⁴ *Ten pat*, p. 178.

²⁵ *Ten pat*, p. 180.

²⁶ Vasiliauskienė A. *Akmenuotas patrioto kelias*, Vilnius, 2001.

²⁷ Žemaitytė Z. *Paulius Galaunė*, Vilnius, 1988.

Vinco Čepinskio gyvenimą ir veiklą apžvelgiančioje knygoje²⁸ pateikti mokslo istorijai vertingi duomenys apie jo veiklą universitete, glaustai paliesti ir ryšiai su Lietuvos gamtinių draugija, kurios pirmininku jis buvo išrinktas 1932 m., aptartos kai kurios jo pilietinės ir visuomeninės nuostatos, tačiau neminimi profesoriaus mėginimai formuoti pasaulietinio kryptingumo „filosofuojančių bendraminčių“ bendruomenę ir net sukurti tokią organizaciją.

Lietuvos mokslininkų bendradarbiavimas su Šiauliuose įsteigta „Kultūros“ bendrove tirtas Aldonos Gaigalaitės straipsnyje, kuriame iš dalies akcentuojama ir švietėjiškoji „Kultūros“ žurnale publikuotų mokslininkų straipsnių reikšmė, aptartos kai kurios tyrėjų pasaulėžiūrinės nuostatos, jų poveikis to meto visuomeniniam judėjimui²⁹.

Epizodinių duomenų apie mokslininkų dalyvavimą steigiant mokslo organizacijas ir veiklą jose yra ir kai kuriuose proginiuose straipsnių rinkiniuose, taip pat pateikiama Lietuvos mokslininkų bendrijos organizuotose šalies bei tarptautinėse konferencijose³⁰.

Mokslo istorijos tyrėjai išskyrė ir svarbius mokslininkų humanitarų visuomeninių organizacijų veiklos plėtros sunkumus – lėšų stoką, mokslininkų ir kai kurių jų grupių nesutarimus. Tačiau daugelio išryškusių to meto Lietuvos mokslininkų įtaka draugijų ir jų įstaigų kūrimo procesui dar nepakankamai atskleista. Lietuvos mokslo istoriografijoje nėra išsamiau ištirta ir įvertinta mokslo organizacijų bei to meto visuomenės sąveika, pastarosios abejingumas kai kurių mokslo draugijų leidiniams ir veiklai, mokslo organizacijų darbų aktualumas ir reikšmė to meto visuomenei.

Pažymėtina, kad kai kurių tarpukario mokslo institucijų, taip pat ir mokslo organizacijų istorijai skirtos publikacijos yra apžvalginio pobūdžio, jose mažai dėmesio kreipta į mokslo ir jo organizavimo sistemos kaitos proceso analizę,

²⁸ Mačionis Z., Čepinskis J. *Profesorius Vincas Čepinskis*, Vilnius, 1992.

²⁹ Gaigalaitė A. „Kultūros“ bendrovės veikla Lietuvoje // *Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. 3, V., 1961, p. 244–256.

³⁰ Pvz., *Lietuvos mokslininkų konferencija „Scientia Et Historia – 2003“*, Vilnius, 2003 kovo 20–21 d. ir kt.

neretai apsiribojama tik faktų išvardinimu. Tačiau esminių mokslo kaitos ir institucionalizavimo sąveikos tendencijų nustatymo prasme itin naudingi įvairių sričių specialistų pažinimo patirties vertinimai bei keliamos mokslo istorijos problemos.

Šio darbo tikslas – remiantis skelbtos, archyvinės ir rankraštinės medžiagos tyrimu papildyti ir susisteminti žinias apie mokslininkų bei mokslo mėgėjų veiklą steigiant Lietuvos humanitarinio profilio visuomenines mokslo organizacijas 1918–1940 m., atskleisti tų organizacijų formavimo ypatybes ir reikšmingiausius laimėjimus. Taikant pirminių ir skelbtų šaltinių analizę siekiama nustatyti mokslinės veiklos organizacinio modelio bendruosius ir specifinius ypatumus, mokslininkų raiškos organizacijose esmines sritis, mokslinės ir švietėjiškos veiklos rezultatus. Taip pat siekiama pateikti dar neskelbtų duomenų apie literatūrologų, filosofų, karo istorikų ir kitų mažai tirtų visuomeninių mokslo institucijų ar jų padalinių formavimą, veikimo savitumus, mokslininkų ryšius. Lokalinės kraštotyros organizacijos specialiai neaptariamos, o minimos tik tiek, kiek jos susijusios moksliniais ryšiais.

Itin svarbią tiriamų šaltinių dalį sudaro per tarpukarį skelbti mokslo organizacijų leidiniai, kurie reikšmingi ne tik nagrinėjant mokslinės veiklos kryptingumą ir turinį ar personalijų mokslinį indėlį, bet ir skelbtą informaciją apie organizacinius mokslinės, leidybinės ir švietėjiškos veiklos klausimus.

Lietuvos centriniame valstybės archyve, taip pat Lietuvos mokslų akademijos, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto, Vilniaus universiteto bibliotekų rankraštynuose saugomų fondų medžiaga svarbi tiriant visuomeninių mokslo organizacijų steigėjų tikslus, teisines, finansines ir kitas steigimo sąlygas, mokslinės veiklos organizavimo struktūros formavimą, narių sudėtį, jų mokslinius ryšius, sąveiką sprendžiant teorinius ir organizacinius klausimus. Šie šaltiniai – tai visuomeninių mokslo organizacijų registravimo dokumentai, finansinės ir organizacinės veiklos ataskaitos, organizacijų valdybų posėdžių ir narių visuotinių susirinkimų protokolai, statistinės suvestinės, vardiniai narių sąrašai, organizacijų vadovybės ir mokslininkų susirašinėjimas, asmeniniai tyrėjų fondai ir kt. Visų naudotų fondų sąrašas pateiktas knygos pabaigoje.

Faktinė medžiaga tekste pateikiama ne chronologine tvarka, o ją grupuojant pagal aptariamų organizacijų veiklos kryptingumą, jų mokslinės raiškos panašumus. Lituanistikos sąvoka šioje knygoje vartojama plačiąja prasme, t. y. kaip mokslo žinių apie Lietuvą, jos praeitį, kalbą, kultūrą visuma.